

SZOVJET
SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYOK
A PÁLYAVÁLASZTÁS RÓL

Szerkesztette: Lukács Péter

Hazánkban a pályaválasztás kérdéseivel való s több tudomány által végzett vizsgálódás az 1960-as években indult intenzív fejlődésnek. Sok országos és helyi felmérés, statisztikai adatfeldolgozás törekedett megállapítani a pályaválasztás során érvényesülő tendenciákat, s egyben befolyásolni, illetve segíteni mind a pályorientációt, mind a pályaválasztást. E kutatások mellett történt meg a pályaválasztási tanácsadó, irányító szervezeti keretek megteremtése is. Ezek tevékenységük során szervezettebben és tervszerűbben vizsgálták saját területükön jelentkező irányzatokat, és jelölték meg legfontosabb feladataikat. Sajnálatos, hogy e kiadványok nagy része helyi nyomtatvány, brosúra formájában jelent meg, s így kevésbé váltak országosan ismertté. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a pályaválasztás kérdéseivel – jelentőségének meg nem felelően – aránylag kevés könyv jelent meg, s ezért nem összegeződtek azok a kutatási eredmények sem könyv vagy könyvek formájában, amelyek a különböző folyóiratokban, helyi kiadványokban kerültek közlésre. Az utóbbi években ugyanakkor megfigyelhetjük a pályaválasztás kérdéseivel való foglalkozás bizonyos mértékű visszaesését is, a megjelent tanulmányok szűk körben való mozgását, a témakörök elszegényedését, a kutatási metodika egysíkúságát. A kezdeti fellendülést tehát nem követte a témák következetes feldolgozásának folytatása, a problémák differenciáltabb s mélyebb elemzése, változatosabb vizsgálati eljárások alkalmazása. Nem lenne haszon nélküli e helyzet okainak megvizsgálása, elsősorban a további fejlődés érdekében.

Ilyen tényezők figyelembevételével értékelhetjük a pályaválasztás témakörében megjelent szovjet szociológiai tanulmányokat. Talán furcsának tűnhet, hogy ilyen igényű könyv megjelentetése megelőzte a hazai kutatási eredményeket tartalmazó könyv kiadását. Közreadása azonban kétségtelenül jó, kedvező időpontban történt, mivel remélhető, hogy hatására ismét fellendül az ilyen témában végzett kutatások közrebocsajtása a szélesebb olvasóközönség számára is. A könyv címét elolvassa kétségtelenül felvetődhet az, hogy más, sajátos társadalmi, földrajzi, kulturális viszonyokkal rendelkező ország pályaválasztási problémáit felhasználhatók-e hazánkban is? Mennyiben és hol lehet figyelembe venni nálunk azokat a pályorientációs és pályaválasztási trendeket és metodikákat,

amelyeket a Szovjetunió társadalmi fejlődése határoz meg alapvetően? Ez a problémafelvetés annál is indokoltabbnak látszik, mivel a kötetben szereplő tanulmányok 1969 és 1977 között jelentek meg, s így 1981-ben mind a Szovjetunióban, mind pedig nálunk felvetődhet a vizsgált kérdések aktualitásának helyesége. Ha azonban a könyvben szereplő egyes tanulmányokat figyelmesen végig olvassuk, akkor mind az első, mind a második aggályunk feleslegessé válik. Sőt továbbberesítheti azt az előbb már említett véleményemet, hogy a könyv kiadása nagy haszonnal jár a magyar pályaválasztási kutatások és pedagógiai gyakorlat számára. A könyv szerkesztője több szemponttal indokolja a kötetbe felvett tanulmányok válogatását: felvette a szovjet pályaválasztási szociológia fejlődésére leginkább ható s régebben megjelent tanulmányokat éppen úgy, mint a legutóbbi évek kutatási eredményeit tükröző elemzéseket, s ugyanakkor tekintettel volt arra is, hogy olyan írások is szerepeljenek, amelyek a nálunk ma még szinte teljesen hiányzó foglalkozási presztizsvizsgálatokra hívják fel a figyelmet.

Talán felesleges utalni arra, hogy a könyvben szereplő tanulmányok nem könnyű olvasmányok. Nagy figyelmet igényelnek s természetesen a szovjet társadalom és iskola-rendszer alapos ismeretét. A kötetben szereplő táblázatok, grafikonok, statisztikai adatok komoly elmélyülést igényelnek. Alapvető metodikai elvként azonban el kell azt fogadnunk, hogy ebben az esetben nem a részletek kiemelése a lényeges, hanem azok az összefüggések, amelyeket általános érvénnyel kezelhetünk. S még egyszer aláhúznám – a szerkesztővel egyetértve –, hogy a kötet egyes tanulmányai a témaválasztás újszerűsége, a kutatásmethodikai frissesége s a tényekből levont értékes következtetései révén jelentenek számunkra fontos ismereteket.

Nyilvánvalóan lehetetlen az egyes tanulmányok valamennyi adatát és következtetését teljes alaposággal ismertetni. Egyes következtetések kiemelése is veszélyes lehet, mivel meghamisíthatja a tanulmány alapvető szándékát és kutatási eredményét. Így csak arra vállalkozhatom, hogy mindegyik tanulmányból az általam kiválasztott megállapításra utaljak.

V. V. Vodzinszkaja: A pályaválasztás társadalmi tényezői címmel írt tanulmánya nyitja meg a kötetet. A leningrádi egyetemen 1964 óta végzett kutatási eredményekről ad számot a szerző. A tanulmány egyes alcímei jól aláhúzzák a szerző kutatási célkitűzését: a szovjet társadalom fejlődésének összefüggésében vizsgálja a pályaválasztásban bekövetkező változásokat. Mindenekelőtt a szovjet társadalom

fokozódó szociális homogenizálódásának megnyilvánulását elemzi a pályaválasztási tendenciákban. Nagyon differenciáltan tárja fel a statisztikai adatok birtokában a legjellemzőbb fejlődési sajátosságokat. Így pl. elemzi az általános középiskolai tanulók pályaválasztási terveit közvetlenül az iskola befejezése előtt, s ezt összeveti a szülők foglalkozásával. Kutatási eredményeit összehasonlítja angol iskolákban végzett felmérésekkel. Majd a foglalkozások iránti szociálpszichológiai beállítódást és szerepét vizsgálja a pályaválasztásban. Négy szempontot vett alapul: az alkotás lehetősége; a szakmai fejlődés lehetősége; a társadalmi presztizs és a kereset szerepét vizsgálja. Részletesen tárgyalja az egyéni pályaválasztási tervek megvalósításának társadalmi tényezőit. Itt is több korrelációs tényezőt vizsgál: az általános középiskolát végzett tanulók további útját iskolai tanulmányi előmenetellel, származásukkal, családjuk anyagi helyzetével, a szülők iskolai végzettségével veti össze. Érdemes a szerző egyik megállapítását idézni: „Az egyéni tervek megvalósításának sikertelensége így – mindenekeelőtt a munkaerő vándorlásában és az alacsony termelékenységben megnyilvánuló – társadalmi veszteséggel is jár. A pályaválasztás ezért nem tekinthető kizárólag egyéni problémának: nemcsak az egyéneket érinti, de a társadalom egészét is.”

E. K. Vasziljeva tanulmányának címe: „Városi fiatalok pályaválasztása.” A kötet legnagyobb terjedelmű tanulmányának első fejezetében a szerző a családi körülmények, a tanórán kívüli tevékenységek és a tanulmányi eredmények iskolai összefüggéseit veszi elemzés alá. A második fejezetben a továbbtanulás és munkába állás tendenciáit tárgyalja a 8., illetve a 10. osztály után. Vizsgálja mindkét törekvés társadalmi tényezőit. A harmadik fejezetben a dolgozó fiatalok körében elemzi a munka és a tanulás szerepét az ifjúság életében. Vizsgálata kiterjed az első munkában töltött évekre is. A sok értékes gondolat, megállapítás közül csak egyet szeretnék idézni: „... az újabb generáció körében milyen mértékben termelődik újra a nemek társadalmi egyenlőtlensége, és ami különösen fontos, mikor jön létre ez az egyenlőtlenség, melyek a formái és keletkezésének körülményei.” Ezt azzal kapcsolatban írja, hogy előzőleg megállapítja: „a lányoknak több nehézséget okoz a szakképzettség megszerzése, mint a fiúknak”.

M. H. Tyitma: „A pályaválasztás – társadalmi probléma” címmel írt tanulmányt. Elsősorban az életterv, a foglalkozások vonzerejével és presztizsével kapcsolatos kérdéseket boncolgatja. A problémafelvetés és kidolgozottság szempontjából ezt a tanulmányt tartom a legjobbnak a kötetben fellelhetők közül. Érdemes néhány megállapítását idézni. Az érettségizők életterveivel kapcsolatosan pl. megállapítja: „Általános törvényszerűség, hogy az ipa-

rilag kevésbé fejlett, elsősorban a vidéki körzetekben a körülmények kevésbé intenzíven ösztönzik a továbbtanulási szándék kialakulását, mint az iparilag fejlett területeken.” Másik megállapítására is érdemes felfigyelni: „... olyan helyzet alakult ki, hogy a társadalmi felajánlja a fiataloknak a tanulás lehetőségét, ám azok nem használják ki ezt teljes mértékben, azaz a fiatalok életterveiben nem mindig szerepel kellő mértékben a továbbtanulás, a tanulmányok folytatásának igénye. Ennek eredményeképpen a népgazdaságba részben nem megfelelően képzett fiatalok kerülnek. A munkahely-változtatás, a lógás, a fegyelmetlenség, sőt a bűnözés legnagyobb mértékben a fiataloknak ebben a kategóriájában fordul elő.” Utal arra is, hogy „már az általános szándékok vizsgálatakor is differenciálni kellene aszerint, hogy a továbbtanulási szándék megfelelő-e a népgazdaság szükségleteinek vagy nem”. Nagyon behatóan elemzi a szerző a foglalkozások vonzerejét, és presztizsét is sokoldalúan vizsgálta statisztikai adatok alapján. Tanulmányának második részében a pályaválasztási döntés kritériumait tárgyalja. Ezen belül külön-külön tér ki arra, hogy a fiatalok milyen értéket tulajdonítanak a tanulásnak, illetve a munkának. A tanulásnak tulajdonított értékek a következők: szakismereteket ad; humanisztikus funkciója van; társadalmi funkciója van; lehetőséget ad diákéletmód folytatására; kulturális jelentősége van. A munkával kapcsolatos értékek: alkotó jelleg; önmegvalósítás lehetősége; személyiségfejlesztés lehetősége; társadalmi hasznosság; népgazdasági hasznosság; anyagi elismertség; barátok elismerése; biztos jövő; társadalmi pozíció; emberek irányításának lehetősége. Kutatásának összegezéséből két gondolatot emelnék ki. Az egyik: „A tanuló fiatalok közösségeinek meglehetősen szűkösek a munkára vonatkozó tapasztalatai”, a másik: „népgazdaságunk problémája, hogy a szellemi munka, annak is human változata túlságosan is vonzza a fiatalokat... s a fiatalok egyre inkább eltávolodnak az anyagi termeléstől”.

A társadalmi fejlődés szempontjából nagyon lényeges kérdést vizsgál M. N. Rutkevics-G. A. Szleszarev-F. R. Filippov „A munkásosztály és az értelmiség utánpótlásának társadalmi forrásai” című tanulmánya. A szerzők hivatkoznak arra, hogy a Szovjetunióban a harmincas években és a háborút követő első időszakban a munkásosztály gyors növekedéséhez legnagyobb részt a kolhozparasztság járult hozzá. A legutóbbi időkben végzett felmérések azt mutatják, hogy ez a tendencia megváltozott, és a munkásosztály utánpótlását a munkásfiatalok képezik. Ezért fordítanak a szerzők nagy gondot a munkásosztályon belüli társadalmi átrendeződésre, a szakmunkásképző és szakirányú középiskola problémáira. Részletesen elemzik a szerzők a felsőoktatási intézmények hallgatóinak társadalmi összetételét is. Egyrészt meg-

állapítják azt, hogy egyenlőtlen a megosztási arány a különböző társadalmi csoportok között a felsőfokú végzettségük utánpótlásában, másrészt, hogy a felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra vonatkozó egyéni elképzelések nem felelnek meg a társadalom reális szükségleteinek.

F. R. Filippov tanulmánya „A felsőoktatás szerepe a szovjet társadalom szociális struktúrájának alakításában” kérdésével foglalkozik. Kutatásának legfontosabb eredményének azt tekintik, hogy ennek alapján a szovjet társadalom struktúrájában megvilágosuló és az oktatás szférájában megnyilvánuló integrációs folyamatok nagyfokú intenzitására lehet következtetni.

D. I. Zjuzin tanulmányának címe: „Milyen középiskolát választanak a fiatalok?” A nyolcadikos tanulók továbbtanulási terveit több tényező figyelembevételével elemzi: az apa társadalmi helyzete; a tanulók tanulási eredményei; az elérni kívánt képzettségi szint korrelációját a középiskola típusával.

Dicsérendő a szerkesztőnek az az elgondolása, hogy a kötet végén függelékként ismereti a szovjet közoktatási rendszert. E függelék azt a célt szolgálja, hogy a tanulmányokban elemzett iskolarendszert, továbbtanulási problémákat azok is érthetően olvashassák, akik nem elég járatosak a Szovjetunió közelmúltjának és jelenének iskolarendszertől való kérdéseiben. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981., 263. l.

Dr. Bereczki Sándor

Mészáros István:

AZ ISKOLAÜGY TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 996–1777 KÖZÖTT

A millenium bővületében élő ország első sorban köztörténetünk feldolgozása terén hozott maradandó eredményeket. Am éppen a tizkötetes Magyar Nemzet Története c. mű, melynek megírására történészeink java állott sorompóba, döbbsentette rá a legilletékesebbeket arra, hogy mennyire gyengén ismerjük a fejlődés szervez részét jelentő művelődésügy, ezen belül az iskolaügy történetét. A többek által (Békefi Remig, Miklósy Zoltán, Mihályfi Ákos, Nyári Albert, Veress Endre, Fináczy Ernő) megindított anyaggyűjtés azonban csak az ezredforduló után és a XX. század első évtizedében hozta meg gyümölcsét. Az akkor megjelent monográfiák jelentették két-három történész-nemzedék alapvető zékikönyvét. Az 1960-as években éppen Mészáros István volt az, aki megtörte a 70–80 éves csendet egymás után megjelenő kisebb-nagyobb tanulmányjaival, vitacikkeivel. Húszévnnyi anyaggyűjtés után most végre megszületett oktatástörténetünk első 800 évének eddig ismert legalaposabb feldolgozása.

A magyar iskolaügy fejlődésének bemutatásra kerülő korszakai – világosan látható mó-

don – Magyarország általános társadalmi, gazdasági, politikai változásának szakaszait tükrözik. Kezdetét a Szent Benedek-rendi (bencés) szerzetesek kolostorainak falai közt folyó oktatás jelentette. A *kolostori iskola* a rendtagok képzését szolgálta. Tömegével kerültek ki ezekből az iskolákból állami és egyházi posztokra jeles tudósok, államférfiak és nevelők. A klerikusok képzésének másik színhelye a *káptalani iskola*. A születő magyar feudális államnak szüksége volt az *innen* kikerülő klerikusokra, akik egyrészt a korabeli gyakorlati tudományok birtokában közreműködtek a feudális állami szervek, intézmények létrehozásában és fenn tartásában (kancellária, diplomácia, törvényhozás, jogszolgáltatás, történetírás stb.); másrészt a vallás tanításával szentesítették az új társadalmi rend intézkedéseit. Az iskolában szerzett betűtudás nemcsak a latin nyelvű szövegek olvasását jelentette, hiszen a falusi plébánosoknak a vasárnapi és ünnepnapj miséknél magyarul kellett a szentírást magyarázniuk. Nem véletlen, hogy legkorábbi nyelvemlékeink éppen a szentírás és a szentek életéből veszik tárgyukat.

A Szent István alapította állami és egyházi intézmények, s ez utóbbiak keretében az iskolák, a XII. század elejére a maguk teljességében kialakultak és megerősödtek. Az egyházi zsinatok több ízben is foglalkoznak szervezeti felépítésükkel. Az iskola vezetője a lector, énektanára a cantor. Mindkét tisztség viselője a káptalan magas jövedelemmel ellátott kano-nokja. Felsőoktatásunk is igyekszik lépést tartani a megnövekedett feladatokkal. Az első hazai egyetem Pécszet nyitotta meg kapuit 1367-ben. Csakhamar Óbudán is létesült egyetem (1395).

Az apácakolostoroknak különösen a magyar nyelvű kódexek másolásában és elterjesztésében volt kimagasló szerepe, hiszen a többnyire szegény sorsú nővérek így érthették csak meg a biblia részleteit, ismerkedhettek meg a szentek életével. A világi nevelés középpontjába a lovagi példa került, mely Szent Lászlót, a lovagkirályt állította vezető rétegünk ifjai elé. A főúri várakban nevelkedő úrfiak a magyar múlt történetével foglalkoztak. Lelkesítő, ösztönző, nevelő célzattal a krónikákba foglalt csatákat, mondákat, hőstetteket ismertették meg velük.

A világi elem jelentkezése a XIV. század második felétől figyelhető meg a hazai oktatásban-nevelésben. Ettől kezdve egyre jelentősebbé válik a világi művelődési anyag, a világi pedagógusok szerepe iskoláinkban, bár jó ideig még a klerikus műveltség tekintélye is megmarad, és az oktatásban betöltött helyük sem lebecsülendő. Mátyás idejében alsó- és felsőoktatásunk a világ élvonalában áll, tanárai a kor humanistái között előkelő helyet foglalnak el. A világi szellem előretérésével magyarázható, hogy a káptalanok és a városok által